

בין יפת לאהלי שם

יַפֶּת אֱלֹהִים לַיֶּפֶת וַיִּשְׁכֶן בְּאֶהֱלֵי־שָׁם וַיְהִי כְנַעַן עֶבֶד לְמוֹ: (בראשית ט כז).¹

רש"י בראשית פרק ט פסוק כז

יפת אלהים ליפת - מתורגם יפתי ירחיב.² וישכון באהלי שם - ישרה שכינתו בישראל.³

פסיקתא רבתי (איש שלום) פרשה לה

"אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארזו, (שיר השירים ח ט) - כנגד מי אמר שלמה למקרא הזה? לא אמרו אלא כנגד כנסת ישראל, שבשעה שנבנה הבית האחרון לא שרתה בו שכינה, שכך אמר הקב"ה: אם עולים ישראל כולם, תשרה שכינה; ואם לאו, לא ישתמשו אלא בבת קול, שנאמר: "וְרַבִּים מִהִפְתְּנֵים וְהַלְוִים וְרֵאשֵׁי הָאֲבוֹת הִזְקִנִים אֲשֶׁר רָאוּ אֶת הַיַּפֶּת הָרִאשׁוֹן בְּיָסְדוֹ זֶה הַיַּפֶּת בְּעֵינֵיהֶם בְּכִים בְּקוֹל גְּדוֹל וְרַבִּים בְּתַרְוִיעָה בְּשִׁמְחָה לְהָרִים קוֹל" (עזרא ג יב).⁴ ואומר: "מי בכס הנשאר אשר ראה את הבית הזה בכבודו הראשון ומה אתם רואים אותו היום ועתה הלא קטן הוא בעיניכם". (חגי ב' ג'). מפני מה מחצה בוכים ומחצה שמחים? אלא, זקנים שראו בכבוד הבית הזה ששרתה בו שכינה וראו הבית האחרון שלא שרתה בו שכינה היו בוכים.⁵ אבל בניהם שלא ראו בכבוד הבית הראשון וראו בבניין של בית האחרון, היו שמחים. לכך נאמר: "ורבים מהכהנים והלויים וראשי האבות ... אשר ראו את הבית הראשון ... בוכים בקול גדול ... ורבים בתרועה בשמחה להרים קול" (עזרא שם).

אמר רבי יצחק: מפני מה לא שרתה שכינה בבית האחרון שבנו בני הגולה? מפני שבנאו כורש מלך פרס שהוא מזרעו של יפת. לפי שאין שכינה שורה במעשי ידיו של יפת. אבל בית הראשון שבנו בני ישראל בני בניו של שם, שרתה בו שכינה, שנאמר: "יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם" (בראשית ט כז), עליהם אמר שלמה ומשבח את כנסת ישראל ואומר: "אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה" (משלי לא י).⁶

¹ הפסוק הקודם מדבר רק על שם: "וַיֵּאמֶר בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי שָׁם וַיְהִי כְנַעַן עֶבֶד לְמוֹ". וכאן על שם ועל יפת, כדברי אבן עזרא: "ועתה יברך יפת וגם שם". שם הוא האח הדומיננטי, הבכור. פעמיים עבד כנען. ואנחנו נתמקד ביחסי שם ויפת.

² וכן פירש אבן עזרא, לאחר שהוא דוחה פירוש אחר (של רס"ג) תוך שהוא משתמש בחידודי לשון: "ויש מפרש יפת מן יפה, ולא יפה פירש רק הוא תרגום 'רחיב'. שיהיה לו גבול רחב וארץ רבה". ראה גם פירוש רמב"ן (בראשית י ה): "כי בני יפת יושבי איי הים והם נפרדים, כל אחד מבניו באי אחר יושב לבדו, וארצותם רחוקות זו מזו, והיא ברכת אביהם שאמר יפת אלהים ליפת, שיהיו רבים במרחבי ארץ". האם זו הסתכלות על מרחבי אירופה, מיון ועד ספרד בה גר רמב"ן, מול צרות אגן הים התיכון המזרחי, ביון יוון וארץ ישראל (וצור וצידון)?

³ לפי רש"י, לפנינו שתי אמירות מקבילות ולא בהכרח קשורות או תלויות זו בזו. הקב"ה ירחיב ליפת ואצל שם ישרה את שכינתו. מבחינה תחבירית, אלהים הוא הנושא בשני חלקי המשפט, אלא שהפסוק קיצר בלשונו וכך יש לקרוא אותו: "יפת אלהים ליפת וישכון (אלהים) באהלי שם". ומה עם הצלע השלישית של הפסוק: "ויהי כנען עבד למו"? מי הוא אותו "למו"? כפשוטו הכוונה לשניהם, לשם וליפת. גם בכך הם שווים שחם הוא כנען יהיה עבד לשניהם: "כי מלת למו כמו להם" (אבן עזרא). אז מי הם ה"למו" בפסוק הראשון? ראה פירושי רש"י, אבן עזרא ורמב"ן כאן וכבר הארכנו דינו ב"למו" זה: "וחש עתידות למו" (דברים לב לה). נשוב ונתמקד בקשרי שם ויפת.

⁴ ראה מסכת יומא דף כא עמוד ב: "חמישה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן: ארון וכפורת וכוורים, אש, ושכינה, ורוח הקודש, ואורים ותומים" ובתחילת המסכת (בגמרא שנביא להלן): "משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל, ועדיין היו משתמשין בבת קול". ראה דברינו [בת קול בסיני ובבית המדרש](#) בחג השבועות.

⁵ כאן מצאנו קישור חוזר לפרשת השבוע שלנו ולדמותו של נח כמייצג את דור המבול. ראה מדרש תנחומא פרשת נח סימן ה: "אלה תולדות נח ... את האלהים התהלך נח. ג' פעמים בפסוק למה? זה אחד משלשה שראו ג' עולמות: נח, ודניאל, ואיוב. נח ראה עולם ביישובו וראהו בחורבנו וחזר וראהו ביישובו. דניאל ראה בנין בית ראשון וראהו חרב וחזר וראהו בניו בבנין בית שני. איוב ראה בנין ביתו וחורבנו וחזר וראה ביישובו". העולם שאחרי המבול שוב לא יחזור לעולם שלפני המבול. וכך גם בית המקדש וכך גם ביתו הפרטי של מי שלקה כאיוב. (והדברים קשורים גם לדורנו שראה עולם בנוי וחרב ובנוי, ראה [ספרו של משה מאיה](#) בשם זה, הוצאת תבונות, אלון שבות, תשס"ב). אבל לפי המדרש שלנו, המקרה של בית המקדש הוא שונה. ראה שוב לעיל: "כך אמד הקב"ה: אם עולים ישראל כולם, תשרה שכינה; ואם לאו, לא ישתמשו אלא בבת קול". אז לפחות במקרה של בית שני, הייתה אפשרות אחרת ועם ישראל לא יכול להאשים אלא את עצמו! ולהלן נראה שיש שלא כולם מסכימים עם דעה זו.

⁶ האם רבי יצחק בא להגן על יהודי בבל שלא עלו בהמוניהם בשיבת ציון (כפי שנראה גם להלן בגמרא ביומא, שיטת ר' יוחנן), או שמטרתו, באמצעות דרשת הפסוק שלנו, להדגיש את ההבדל בין בית ראשון שנבנה מתוך עצמאות ושלטון ישראל לבית שני שנבנה בחסדי אומות העולם ("כורש ציוה לבנותו ודירוש בנאו", מדרש אגדה (בובר) בראשית פרק ט)? בכל מקרה, בין בחלק הראשון של המדרש, אשר תוקף את יהודי בבל, ובין בחלק השני, אשר מדגיש את אהלי שם שנבנו בחסות יפת, נראה שמדרש זה מבטא נעגועים לבית ראשון והכרה בחלקיות הגאולה של בית שני. "וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות - כשנות שלמה" (איכה רבה ה כא). וכל זאת, אגב דרשה של הפסוק: "רוני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוךך נאום ה' " שבנבואת זכריהו לבאי שיבת ציון - הפטרה שלפי הפסיקתא שייכת לשבע פרשיות הנחמה (כי תבוא) ובימינו קוראים אותה בחנוכה! ראה דברינו [נרות שלמה ונרות זכריה](#) בחנוכה.

מסכת יומא דף ט עמוד ב

ריש לקיש הוי סחי בירדנא. אתא רבה בר בר חנה יהב ליה ידא. אמר ליה: אלהא! סנינא לכו, דכתיב: "אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז" (שיר השירים ח ט). אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא - נמשלתם ככסף, שאין רקב שולט בו. עכשו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו...⁷

כי אתא לקמיה דרבי יוחנן אמר ליה: לאו היינו טעמא. אי נמי סליקו כולהו בימי עזרא לא הוה שריא שכינה במקדש שני, דכתיב: "יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם" - אף על גב דיפת אלהים ליפת - אין השכינה שורה אלא באהלי שם.⁸

דברים רבה א א

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" - הלכה: אדם מישראל מהו שיהא מותר לו לכתוב ספר תורה בכל לשון? כך שנו חכמים⁹: אין בין ספרים לתפילין ומזוזות אלא שהספרים נכתבים בכל לשון ותפילין ומזוזות אינן נכתבים אלא אשורית.¹⁰ רבן שמעון בן גמליאל אומר: אף הספרים לא התירו שיכתבו אלא יוניתי. ומה טעמו של רשב"ג שאומר: "מותר לכתוב ספר תורה יוניתי"? כך לימדונו רבותינו, אמר בר קפרא: שכתוב: "יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם" (בראשית ט כז) - שיהיו דבריו של שם נאמרים בלשונותיו של יפת, לכך התירו שיכתבו בלשון יוניתי.¹¹

מסכת מגילה דף ט עמוד ב

רבן שמעון בן גמליאל אומר אף בספרים לא התירו שיכתבו אלא יוניתי. אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן: הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. ואמר רבי יוחנן: מאי טעמא דרבן שמעון בן גמליאל - אמר קרא: "יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם" - דבריו של יפת יהיו באהלי שם. - ואימא גומר ומגוג! אמר רבי חייא בר אבא: היינו טעמא דכתיב: "יפת אלהים ליפת" - יפיותו של יפת יהא באהלי שם.¹²

⁷ ריש לקיש (אשר כנראה לא פסק מחיבתו לנהר הירדן גם אחרי שחזר אל בית המדרש ונשא לאישה את אחותו של ר' יוחנן ונעשה גיסו ובר הפלוגתא שלו, ראה בבא מציעא פד ע"א) נזף ברבה בר בר חנה, כמייצג יהדות בבל, על שגולי בבל לא עלו לארץ בהמוניהם בתקופת עזרא. ריש לקיש, דור שני לאמוראים, חי כ-200 שנה לאחר החורבן ועדיין בית המקדש שמים. ראה בגמרא שם את ההשוואה בין תקופה זו, שלא נראה קיצה באופק, ובין שבעים השנה שבין חורבן בית ראשון ושיבת ציון: "רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרווייהו: ראשונים שנתגלה עונם - נתגלה קצם. אחרונים שלא נתגלה עונם - לא נתגלה קצם. אמר רבי יוחנן: טובה ציפורן של ראשונים מכריסן של אחרונים. - אמר ליה ריש לקיש: אדרבה, אחרונים עדיפי, אף על גב דאיכא שעבוד מלכות - קא עסקי בתורה! אמר ליה: בירה תוכיח, שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים. שאלו את רבי אלעזר: ראשונים גדולים או אחרונים גדולים? - אמר להם: תנו עיניכם בבירה". ריש לקיש מותח ביקורת קשה על תחילת תקופת בית שני שבה עם ישראל לא עולה בהמוניו לארץ ובכך קבע מראש את גורלו של בית שני הדתי והמדיני, אך בה בעת הוא משבח את הדורות שלאחר החורבן שעוסקים בתורה וביישוב ארץ ישראל, תחת שיעבוד מלכויות, וסבור שהם עדיפים גם על "ימי הזוהר" של בית ראשון. שיטת ר' יוחנן, לעומת זאת, רואה בבית ראשון, בפרט בכך שגלותם הייתה קצרה ותחומה, מודל עדיף, ועם זאת גם הוא מסנגר על בית שני, כפי שנראה להלן. ראה דברינו [עליית בית שני](#) בשיר השירים.

⁸ ר' יוחנן מצטרף לדעתו של רבי יצחק שראינו בפסיקתא לעיל, ומדגיש את העובדה שבית שני שקם בחסדי אומות העולם - "יפת", אינו "אהלי שם" דוגמת בית ראשון וממילא, אין להאשים את בני בבל באי השראת השכינה בבית שני כפי שהייתה בראשון. (ריש לקיש יטען, דא עקא, אילו עלה עם ישראל בהמוניו הייתה התלות באומות העולם קטנה ובהדרגה היה בית שני הופך לאהלי שם. וכפסיקתא לעיל: "שכך אמר הקב"ה: אם עולים ישראל כולם, תשרה שכינה"). מעבר לויכוח ההיסטורי-דתי-מדיני שבין ריש לקיש ור' יוחנן, אנו שומעים כאן חידוד הפשט בפסוק שלנו. לא הקבלה והפרדה, אלא מדרג ברור: אלהים ייתן הרחבה ונכסים חומריים (ואסתטיים) ליפת, אבל את שכינתו הוא ישים אצל שם. שם ויפת אינם שווים. הקב"ה נותן ליפת מה שנותן, אבל הוא ידור באהלי שם. שניהם בודאי עדיפים על חם וכנען, אבל אין הם שווים. ההרחבה והיפיות היא ליפת. אבל השכינה, הרוחניות, היא לשם. ואפשר מאד שלכך גם התכוון רש"י בפירושו בו פתחנו לעיל. בדרך זו הולכים מדרשים רבים. ראה לשון מדרש תנחומא בפרשתנו: "יפת אלהים ליפת, ואף על פי כן וישכן באהלי שם".

⁹ מסכת מגילה פרק א משנה ח. וכן הוא במסכת סופרים פרק טו הלכה א. ובגמרא מגילה דף ט ע"א וע"ב.

¹⁰ כתב העברית של ימינו שחידש עזרא: "ולמה נקרא שמה אשורי? על שום שעלה עמה מאשור" (תוספתא מסכת סנהדרין פרק ד הלכה ז). ראה דברינו על [שינוי הכתב](#) בפרשת דברים.

¹¹ הדרשן מבאר את הפסוק, כפי שמורגל בפינו היום, תוך חילוף הנושא: יפת אלהים ליפת, וישכון (יפת) באהלי שם - יפיותו של יפת באהלי שם, ושלא כרש"י בו פתחנו לעיל. בדרך זו הולך גם מדרש בראשית רבה פרשה לו ח: "בר קפרא אמר יהיו דברי תורה נאמרים בלשוננו של יפת בתוך אהלי שם, רבי יודן אמר מכאן לתרגום מן התורה". מכאן לתרגום ליוונית של התורה בתוך בית הכנסת (בקיסריה למשל). יפת הוא יון כפי שעולה מפשט הפסוקים בבראשית י ב: "בְּנֵי יִפֶּתְ גִמְרִ וּמְגוֹג וְיָוֶן וְתִבְלִ וּמְשֶׁךְ וְתִרְסִי". ראה שעל סמך דרשה זו נפסקה הלכה כרשב"ג בגמרא מגילה ט ע"ב שלהלן. ועל המקור הזה והסמוך כבר הרחבנו בדברינו [אלה הדברים - בכל לשון](#) בפרשת דברים.

¹² כאן מנסה הגמרא לכלול שפות נוספות, כגון: גומר ומגוג, שגם הם מבני יפת, והתשובה היא: לא, רק השפה היוונית שהיא לא סתם "דבריו של יפת", אלא היפיות של יפת, אותה שפה מיוחדת ויפה - יוונית. ראה לשון המדרש הגדול בפרשתנו על הפסוק: "ממובחרו של יפת ישכון באהלי שם. ואיזה זה? זה כתבו. מכאן התירו בספרים לכתבן אף ביווני". אך במקבילה בירושלמי מגילה פרק א דף עא הרחיבו לכל שפות יפת: "תני בר קפרא: יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם - שיהו מדברין בלשוננו של יפת באוהלו

בראשית רבה פרשה לו סימן ח

"ויאמר ברוך ה' אלהי שם" - אמר ריש לקיש: אף מיפת עמדו באהלי שם: "ויאמר ברוך ה' אלהי שם"¹³.
 "יפת אלהים ליפת" - זה כורש שהוא גוזר שיבנה בית המקדש, אעפ"כ: "וישכן באהלי שם" - אין שכינה שורה
 אלא באהלי שם.¹⁴ בר קפרא אמר: יהיו דברי תורה נאמרים בלשונו של יפת בתוך אהלי שם. רבי יודן אמר:
 מכאן לתרגום מן התורה, זהו שכתוב: "וַיִּקְרָאוּ בְּסֵפֶר תְּוֹרַת הָאֱלֹהִים מִפְּרֹשׁ וְשׁוֹם שְׁכָל וַיְבִינּוּ בְּמִקְרָא" (נחניה
 ח.ח). "ויקראו בספר תורת האלהים" - זה המקרא, "מפורש" - זה תרגום, "ושום שכל" - אלו הטעמים, "ויבינו
 במקרא" - אלו ראשי הפסוקים.¹⁵

שבת שלום וחודש טוב

מחלקי המים

מים אחרונים: אנו עומדים, כאמור, בתחילת (חידוש) הקריאה בתורה, ספר בראשית. נחזור לרגע לסיום הקריאה בתורה,
 פרשת וזאת הברכה אחר כותלנו, ונסגור מעגל. ראה מדרש תנחומא בפרשת וזאת הברכה סימן א: "וזאת הברכה ... זו
 ברכתו של משה. שהרי האבות ראשונים ברכו כל אחד ואחד את דורו ולא היתה בהן כברכתו של משה. שהרי נח ברכ
 את בניו והיה בה מחלוקת שברך אחד וקלל אחד, שנאמר: יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם ויהי כנען עבד למו
 (בראשית ט). יצחק ברכך את יעקב והיתה בברכתו קטטה, שנאמר: (בראשית כח) ויתן לך את ברכת אברהם, ואמר לעשו:
 בא אחיך במרמה, דכתיב (בראשית כז) וישטום עשו. יעקב ברכך את השבטים והיתה בהם קטטה שהוכיח ראובן, שנאמר
 (בראשית מט) פחז כמים, וכן שמעון ולוי "... משה הוא המברך האחרון החותם את התורה ואילו נח הוא המברך
 (האנושי) הראשון בתורה. נח הוא הראשון שאמר: "ברוך ה' " (בשם הווי"ה). בברכת משה אנו מקווים שאין יותר
 מחלוקת, לפחות לא בתוך עם ישראל (מקווים). בברכת נח יש מחלוקת או לפחות הפרדה והליכה בדרכים שונות: "מֵאֲלֵה
 נִפְרְדוּ אֵי גוֹיִם בְּאַרְצֵתָם אִישׁ לְלִשְׁנוֹ לְמִשְׁפַּחְתָּם בְּגוֹיָהֶם". לזכותו של נח יש לומר שהוא אבי האנושות כולה ואילו
 משה מברך רק את עם ישראל. אך מה שחשוב לנו הוא שהמחלוקת בין שם ליפת, לפחות, תישאר מחלוקת בדרכי
 הפירוש והמדרש על הפסוק: "יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם" ושייתקיים בנו גם הפירוש המחמיר של הפסיקתא,
 מסכת יומא ותנחומא וגם הפירוש הליברלי של הגמרא במגילה ומדרש דברים רבה. ועל משה מול נח כבר זכינו לדרוש,
 בדברינו [נח ואברהם, נח ומשה](#) בפרשה זו.

של שם. בני יפת גומר ומגוג ויון ותובל ומשך ותירס - גומר גרממיה, מגוג גותייה, מדי כשמועה, יוון אווסוס, תובל וותנייה, משך
 מוסייה. תירס, רבי סימון אמר: פרס ורבנן אמרי תרקא וכו' ". גמרא זו ומדרש דברים רבה הנ"ל מייצגים את הדעה הנגדית. לא
 זלזול ביפת ונחיתותו כלפי שם, אלא הכנסתו והכללתו באהלי שם. או לפחות, לא ניתוק והפרדה, אלא לקיחת הטוב והנכון של
 יפת, לתוך אהלי שם. ואם תורה אין בגויים, חכמה בודאי ובודאי שיש (איכה רבה ב יג). והדברים עתיקים. מגמרא זו (מגמרות
 אלה) נראה שהתגלגל הביטוי "יפיותו של יפת באהלי שם" לאורך ספרות הדורות. ראה פירוש ברטנורא למשנה (שקלים ג ב,
 מגילה א ח) וחיידושי הריטב"א מגילה ט ע"ב ועוד. ובדורות האחרונים, בניסיון להתמודד עם העולם המודרני, אף הגדילו לעשות
 והשתמשו בביטוי זה להגנה על שילוב לימודי חול ומדעים עם לימודי קודש (שו"ת קול מבשר חלק א סימן מו) וכן על שינוי סדרי
 הדין ותקנות בתי הדין הרבניים (שו"ת משפטי עוזיאל כרך ד חושן משפט סימן א) וזה נושא אחר ורחב ואכמ"ל.

¹³ דרשה זו נראית קטועה. אלא אם נמשיך לפסוק הבא ונאמר ש"אלהים" משותף לשם ויפת. וזו הזדמנות להזכיר את המדרשים
 שנח היה הראשון שאמר: ברוך ה' (בשם הווי"ה). (ומי השני? לבן, בראשית כז כז לא, מצא את השלישי). נזכיר כאן גם מדרש
 פלא' בראשית רבתי עמוד 105 שיפת היה הבכור וברכה זו העביר נח את הבכורה לשם. אולי בשל כך גם היחס המועדף ליפת
 והזמנתו לאהלי שם ושלא כהעדפת בכורים אחרים להלן בספר בראשית. ראה דברינו [בחירה בבכורה ומתירה](#).

¹⁴ מעניין להשוות את דברי ריש לקיש כאן עם דבריו בגמרא יומא ט לעיל, בוויכוח עם רבי יוחנן אם בית ראשון עדיף או בית שני.
 יש כאן חזרה מדויקת של דברי ר' יוחנן שם מדוע לא שרתה השכינה בבית שני: "אין השכינה שורה אלא באהלי שם", ממנה ניתן
 לכאורה להבין שריש לקיש השתכנע מטיעונו של ר' יוחנן. או שמא, אדרבא, ריש לקיש נשאר בדעתו כנ"ל.

¹⁵ נראה שמדרש זה, מסכם את כל הדעות והפירושים על הפסוק הרב משמעיו שלנו: "יַפֶּת אֱלֹהִים לְיַפֶּת וְיִשְׁכֵן בְּאֵהֶל שֵׁם", כולל
 הפסוק שלפניו: "בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי שֵׁם". נפלאות דרכי המדרש אשר פותח בכך ומסיים בחבית (בבא קמא כז ע"א) ומתגלגל ובא
 מתחילת ספר בראשית עד בית ראשון, בית שני (בעומדו על מכונו ולאחר החורבן, תקופת המשנה והתלמוד והמדרש) ועד ימינו.
 אנו עומדים בתחילת חמישה תורה ורואים עד הדור שלנו (הרב עוזיאל והרב משולם ראטה, ראה הער 12 לעיל). בשוך
 המבול נפרדו הגויים איש לארצו וסביבתו, לקורותיו ותולדותיו, לשפתו ותרבותו. לרגע, שָׁבוּ והתכנסו כולם לבקעת שניער לבנות
 להם מגדל וליצור כביכול אנושות אחת (לפי שיטות במדרש דור הפלגה היה שנתיים אחר המבול). אך מיד חזרו לנו ולתור להם
 נחלה, איש לארצו ומוצאו, גוי לדרכיו ואלהיו. ומשם ומעבר נפרד גם העם העברי לדרכו ואמונתו, זהותו ועולמו, אך תמיד גם
 כחלק ממשפחת העמים - בני נח או באי עולם.